

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Кафедра загальної та регіональної географії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан природничо-географічного факультету

Г.Я.Касьяненко

« 30 » серпня 2018 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ З ГЕОГРАФІЇ
(II курс)**

спеціальність 106 Географія
(шифр і назва спеціальності)

факультет природничо-географічний

Європейська кредитно-трансферна система
організації освітнього процесу

Погоджено науково-методичною
комісією природничо-
географічного факультету

« 30 » серпня 2018 р.

Голова

(Міронєць Л.П., к.пед.н, доцент)

Робоча програма навчальної практики з географії для студентів 2 курсу спеціальності 106 Географія. – 2018. – 18 с.

Розробники: Корнус О.Г., Корнус А.О., Данильченко О.С.

Робоча програма розглянута на засіданні кафедри загальної та регіональної географії

Протокол № 1 від “ 30 ” серпня 2018 р.

Завідувач кафедри

загальної та регіональної географії

Корнус О.Г., к.г.н., доцент

© Корнус О.Г., Корнус А.О.,
Данильченко О.С.

© СумДПУ, 2018

I. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ З ГЕОГРАФІЇ (III курс)

Найменування показників	Спеціальність, предметна спеціалізація, ступінь	Загальна кількість годин
Кількість кредитів – 10,5	Спеціальність <u>106 Географія</u> (шифр і назва)	315
	Ступінь <u>Бакалавр</u>	Вид контролю: залік

II. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ З ГЕОГРАФІЇ (II курс)

Навчальна практика з географії на другому курсі закріплює теоретичні знання, отримані під час вивчення навчальних дисциплін «Геологія», «Загальне землезнавство», «Географія ґрунтів з основами ландшафтознавства», «Основи технологій виробництва» та інших. Під час навчальної практики студенти не тільки розширюють, поглиблюють та закріплюють знання, отримані під час теоретичного навчання, але й оволодівають новими методами пізнання природних та соціально-економічних процесів, знайомляться з проблемами раціонального природокористування.

Об'єкти навчальної практики є природними наочними посібниками. Вони надають можливість для аналізу і синтезу отриманих теоретичних знань. В польових умовах студенти навчаються використовувати теоретичні знання і засвоювати найпростіші методи польових досліджень, вчать грамотному та охайному веденню документації і звітних матеріалів. Здійснюючи захист звіту з навчальної практики, студенти обґрунтовують власні висновки, демонструють відповідальність за виконану роботу.

Мета практики – закріпити та поглибити теоретичні знання, отримані студентами під час навчання, набути та вдосконалити практичні навички та уміння за вказаними навчальними дисциплінами, оволодіти сучасними методами польових досліджень та навчити студентів користуватися ними у польових умовах.

Завдання навчальної практики:

- закріплення теоретичних знань, отриманих студентами під час лекційних, лабораторних, практичних занять з географічних дисциплін;
- навчитися користуватися спеціальними приладами і туристичним спорядженням та вміти правильно застосовувати їх при різних видах географічних досліджень;
- вміти самостійно вести візуальні спостереження, виконувати польові вимірювання, вести записи у польовому щоденнику;
- формування навичок у студентів проведення науково-обґрунтованої камеральної обробки емпіричних результатів;

- формування навичок складення звіту про проходження навчальної практики;
- формування навичок самостійної роботи студентів при проведенні польових навчальних занять лабораторного типу;
- підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки студентів-географів.

Під час проходження практики студент повинен оволодіти навичками науково-дослідницької діяльності та **вміти**:

- використовувати професійно-профільовані знання й практичні навички з геології, загального землезнавства, географії ґрунтів з основами ландшафтознавства, основ технології виробництва для дослідження природних явищ і процесів;
- використовувати професійно-профільовані знання й практичні навички для вирішення практичних завдань в галузі географії.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні оволодіти наступними **програмними компетентностями**:

- **ЗК 1.** Здатність навчатися протягом усього життя в контексті неперервної фахової підготовки і соціального життя, вдосконалювати й розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень з високим рівнем самостійності.
- **ЗК 2.** Здатність критично осмислювати основні світоглядні теорії і принципи у навчанні та професійній діяльності.
- **ЗК 3.** Здатність сумлінно виконувати професійні обов'язки, дотримуватися принципів наукової етики.
- **ЗК 4.** Здатність вільно користуватися рідною й іноземними мовами як засобом ділового та наукового спілкування.
- **ЗК 5.** Здатність здійснювати аналіз, синтез, оцінювання ситуації та/або завдання з метою виявлення шляхів для розв'язування та випрацьовувати рішення.
- **ЗК 6.** Здатність ухвалювати оптимальні управлінські рішення; сприймати, аналізувати й реалізовувати управлінські інновації в професійній діяльності.
- **ЗК 7.** Здатність усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії, бути нетерпимим до корупційної поведінки, поважно ставитися до права й закону, володіти достатнім рівнем професійної правосвідомості.
- **ЗК 8.** Здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію, мати навички роботи в команді, цінувати та толерантно сприймати різноманітність думок та мультикультурність.
- **ПК 1.** Здатність використовувати фундаментальні основи різних парадигм природничої та суспільної географії, знання основних географічних теорій та законів, історії розвитку географічних досліджень та ідей для з'ясування географічних особливостей природи Землі, розміщення населення і господарства.
- **ПК 2.** Здатність формулювати, аналізувати та синтезувати рішення наукових проблем на абстрактному рівні шляхом декомпозиції їх на складові

із застосування географічних знань, постійно оновлювати та накопичувати власні знання з природничої та суспільної географії.

– **ПК 3.** Здатність будувати відповідні моделі природних та суспільних географічних явищ, досліджувати їх для отримання нових висновків та поглиблення розуміння особливостей функціонування природних комплексів.

– **ПК 4.** Здатність працювати з різними типами географічних даних (текстовими, картографічними, графічними, числовими, тощо), впроваджувати та використовувати комп'ютерні програми для роботи з ними.

– **ПК 5.** Здатність комунікувати з колегами у галузі географії щодо наукових досягнень як на загальному рівні, так і на рівні спеціалістів, здатність робити усні та письмові звіти, обговорювати наукові теми рідною та англійською мовою.

– **ПК 6.** Здатність працювати самостійно або в групі, отримувати результат у межах обмеженого часу з наголосом на професійну сумлінність та наукову добросовісність.

– **ПК 7.** Здатність формулювати нові гіпотези та наукові задачі у галузі географії, вибирати належні напрями і методи для їх розв'язку, беручи до уваги наявні ресурси.

– **ПК 8.** Здатність сприймати новоздобуті знання з природничої та суспільної географії й інтегрувати їх із уже наявними.

– **ПК 9.** Здатність самостійно досліджувати, аналізувати просторово-часові параметри організації природи, населення та господарства і взаємозв'язків між ними.

– **ПК 11.** Здатність до планування, організації та проведення досліджень, узагальнень матеріалів польових та лабораторних спостережень, звітування про їхні результати.

– **ПК 12.** Здатність використовувати теоретичні знання та практичні навички для моделювання та картографування різних природних та соціально-економічних явищ.

– **ПК 13.** Здатність використовувати професійно профільовані знання в галузі географії для розв'язання професійних задач.

Результати навчання за дисципліною

Знання	ПРЗ 1 ПРЗ 2 ПРЗ 3 ПРЗ 5	ПРЗ 1. визначає зміст базових понять з теорії географії, організації господарської діяльності, а також світоглядних та суміжних наук; ПРЗ 2. демонструє знання основ усного і письмового професійного спілкування та норм сучасної української літературної та іноземної мов щодо професійного спілкування, основ ділового етикету; ПРЗ 3. демонструє знання та розуміння на базовому рівні можливостей використання комп'ютерних інформаційних системи, ГІС-технологій в географічних науках; ПРЗ 5. аналізує природно-ресурсний та інші види господарського потенціалу території, визначає основні форми і види продуктивних сил, розуміє їх поділ.

Уміння	ПРУ 1 ПРУ 2 ПРУ 3 ПРУ 5 ПРУ 7 ПРУ 8 ПРУ 9 ПРУ 10 ПРУ 11	ПРУ 1. застосовує методи досліджень природничих і суспільних наук, інформаційних технологій тощо при вивченні формування і розвитку об'єктів і процесів географічної оболонки; ПРУ 2. має навички креативного і критичного мислення, логічного, послідовного й аргументованого викладу матеріалу, володіє основами професійної культури при підготовці та редагуванні текстів зі спеціальності державною та іноземною мовами; ПРУ 3. оцінює ресурсний або рекреаційний потенціал територій (регіонів) з метою їх подальшої організації, планування, прогнозування та рекреаційно-туристичного освоєння з використанням сучасних методів наукових досліджень та інформаційно-телекомунікаційних технологій; ПРУ 5. планує, організовує і проводить стаціонарні, напівстаціонарні та польові географічні спостереження; ПРУ 7. використовує інформаційні технології та картографічні моделі в галузі географічних наук; ПРУ 8. володіє навичками комплексного фізико- та суспільно-географічного аналізу територій; ПРУ 9. вміє аргументувати основні ідеї та розпізнати важливу наукову інформацію, виявляє проблемні ситуації і пропонує шляхи їх розв'язання; ПРУ 10. демонструє здатність і готовність до практичного застосування отриманих знань при вирішенні професійних завдань і прийнятті рішень в ході професійної діяльності; ПРУ 11. розробляє принципи розміщення різних видів господарської діяльності;
Комунікація:	ПРК 2 ПРК 2 ПРК 3 ПРА 1 ПРА 2	ПРК 1. проявляє повагу до індивідуального і культурного різноманіття; ПРК 2. проявляє професійну толерантність до виявлення альтернативних принципів; ПРК 3. застосовує навички продуктивного спілкування з колегами. ПРА 1. уміє вчитися упродовж життя і вдосконалює з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетентності. ПРА 2. уміє діяти у відповідності з принципами соціальної відповідальності та громадянської свідомості.

III. БАЗА ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИК

Базою проведення навчальної практики з географії можуть бути:

1. природно-територіальні комплекси та промислові об'єкти міста Сум та його околиці;
2. геоло-геоморфологічні об'єкти Сумської області (природні та штучні геологічні відслонення): г. Золотуха (Роменський район);
села Барилівка та Могриця (Сумський район);
с. Баничі (Глухівський район);
3. с. Стрілкове Генічеського району Херсонської області.
4. смт. Степанівка (Сумський район);
5. с. Верхня Сироватка (Сумський район)
6. м. Путивль (Путивльський район);
7. м. Тростянець (Тростянецький район);
8. м. Ромни (Роменський район);

9. смт. Липова Долина (Липоводолинський район);
10. смт. Низи (Сумський район);
11. м. Конотоп (Конотопський район);
12. м. Охтирка (Охтирський район).

Такий вибір об'єктів дозволяє забезпечити реальну комплексність практики. Разом з тим студенти мають можливість певного вибору. Всі обрані полігони досліджень дозволяють повною мірою виконати навчальну програму.

IV. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИКИ

Організацію та проведення навчальної практики з географії здійснюють викладачі кафедри – професори, доценти, старші викладачі. Керівники практики призначаються під час планування річного навантаження викладачів кафедри.

Заняття навчальної практики прирівнюються до змісту аудиторних лабораторних (практичних) занять – тільки в польових природних умовах. Лабораторний принцип проведення польової навчальної практики ґрунтується на виключно дослідницькому характері польових занять. Зважаючи на особливості виїзного проведення практики, за умови чисельності групи 12 студентів і більше, для керівництва практикою призначається два викладачі. По завершенні практики її керівник (керівники) приймає звіт про виконання усіх передбачених практикою завдань і виставляє залік кожному студенту.

Розподіл часу. Основна змістовна частина навчальної практики з географії проводиться у світлову частину доби та включає такі види роботи, як переміщення до об'єкту практики, робота на об'єкті тощо.

Обов'язки керівника практики. Керівник навчальної практики від кафедри забезпечує її організацію і проведення відповідно до навчального плану, наскрізної і робочих програм практик. До обов'язків керівника практики належить:

- проведення інструктажу студентів з техніки безпеки;
- створення належних безпечних умови для життя студентів при проведенні польових робіт;
- науково та методично грамотна організація навчального процесу;
- завчасне визначення місця проведення чи планування маршруту практики та їх затвердження на засіданні кафедри;
- контроль навчального процесу та дисципліни в колективі студентів;
- консультування студентів при виконанні ними польових досліджень та спостережень і контролю самостійної роботи;
- прийняття у студентів звіту про проходження польової практики та своєчасне виставлення заліку;
- у разі сплати студентам і керівнику практики добових та проїзних витрат коштом університету, вчасно оформити супровідні документи та надати фінансовий звіт бухгалтерії університету.

Обов'язки студентів. До обов'язків студентів належать:

- відвідувати екскурсії, здійснювати польові виходи та інші форми навчальної роботи, що передбачені програмою практики;
- виконувати усі передбачені програмою практики завдання;
- дотримуватись правил техніки безпеки;
- дотримуватись загальних організаційних вимог і дисципліни при проходженні практики;
- вести щоденник практики та інші види документації, визначені керівником практики, брати участь у підготовці і захисті звіту про її проходження.
- отримати залік за підсумками проходження навчальної практики.

Перелік документів з організації практики. Пакет необхідних документів для офіційної організації практики включає в себе наступні матеріали:

- наказ по університету (розпорядження по факультету) щодо відправлення студентів на навчальну практику; в наказі (розпорядженні) вказуються причини направлення студентів, призначається керівник, вказуються строки практики;
- маршрутний лист (у випадку виїзного проведення практики), де зазначаються конкретні пункти маршруту практики;
- документи про замовлення засобу пересування (автобус, поїзд);
- заявка на фінансові витрати та листи відрядження на керівника зі студентами (подаються до бухгалтерії; даний документ оформлюється лише за умов оплачуваної польової практики за кошти університету);
- фінансовий звіт (оформляється та подається до бухгалтерії лише за умови оплачуваної навчальної практики за кошти університету).

V. ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Навчальна практика з географії проводиться з відривом від навчання протягом травня, червня у 4 семестрі та складається з 5-ти блоків: геологічного, гідрологічного, геоморфологічного, ґрунтознавчого та оглядово-географічного. Кожен блок складається із підготовчого, польового і камерального етапів.

Підготовчий етап включає ознайомлення з програмою практики, напрямками досліджень, маршрутами, правилами експлуатації приладів, методикою польових досліджень, вимогами до звіту. На цьому етапі відбувається повторення та закріплення теоретичної бази, необхідної для проходження польової практики, отримання обладнання, інструктаж з техніки безпеки.

Польовий етап включає безпосередню роботу на ділянках, проведення вимірювань і створення планів, проведення екскурсій на ключові природні ділянки, спостереження на навчальних метеорологічних постах тощо. У залежності від мети та завдань кожного блоку навчальної практики з географії проводяться певні географічні дослідження.

Камеральний етап. Після закінчення польового етапу студенти за даними польових щоденників складають та оформляють звіт з навчальної практики.

Навчальна практика з геології (90 год.)

Види робіт	Зміст робіт	Тривалість
Підготовчий етап	1) Оглядова лекція з геологічної будови Сумської області та історії розвитку, основним видам запланованих польових робіт, вимогам по їх виконанню, структурі звіту. 2) Складання оглядової карти району дослідження, яка дасть можливість оцінити географічне положення території, яка досліджується. 3) Ознайомлення з літературними джерелами і картографічним матеріалом, складання спеціалізованих карт по об'єктах досліджень.	1 день
Польовий етап	Польовий етап передбачає виїзди до об'єктів дослідження. Пропонується декілька об'єктів, при потребі є можливість їх коригувати. 1) Дослідження г. Золотухи (околиця м. Ромни) - Роменського соляного купола (100 км від м. Суми). Це геологічна пам'ятка обласного значення. Польові спостереження проводяться в двох колишніх кар'єрах: гіпсовому і діабазовому. Лише в них, на території області, можна спостерігати найдавніші гірські породи осадового чохла в Сумській області. Їх наявність на денній поверхні дозволяє зробити висновки щодо перебігу сучасних тектонічних процесів. Відвідування природоохоронного об'єкта надає можливість дати оцінку господарської діяльності людини. По закінченні робіт на штучних відслоненнях здійснюється екскурсія до Роменського краєзнавчого музею, де студенти отримують інформацію про геологічну будову Роменського району, знайомляться із зразками корисних копалин району, та мають можливість спостерігати один із найбільших в області льодовикових валунів. а) екскурсія; – складання плану місцевості району дослідження; – опис гіпсового і діабазового кар'єрів та відбір зразків; – визначення генезису порід; – відтворення умов формування; б) самостійна робота студентів над складанням геологічного розрізу; в) обробка зібраного матеріалу 2) Дослідження крейдяного кар'єру (с. Могриця та с. Барилівка Сумського району) – 30 км від м. Суми. Окрім крейдяних кар'єрів вивчаються карстові форми рельєфу, джерела, ярково-балкова мережа, річкова долина та фізико-геологічні процеси, що спричинили утворення цих форм рельєфу. При дослідженні кар'єру описуються крейдові, палеогенові та четвертинні відклади. а) екскурсія; – складання плану місцевості району дослідження; – опис розрізу та відбір зразків;	5 днів

	– визначення генезису крейдяних порід; – відтворення умов формування; б) самостійна робота студентів над складанням геологічного розрізу; в) обробка зібраного матеріалу. 3) Дослідження родовища кварцитових пісковиків (с. Баничи Глухівського району) - 126 км від м. Суми. Виїзд із м. Суми о 9 год., повернення до м. Суми від 17 до 18 години Діюче родовище є унікальним і єдиним в Європі за якістю сировини. В кар'єрі доступний до спостереження розріз з трьох шарів. Нижній – еоценові піски з лінзами кварцового пісковика, який є корисною копалиною. Над ними залягає потужна товща морени Дніпровського льодовика. Перекриває ці відклади лесова товща. Стратиграфічно родовище складається із порід крейдового, палеогенового, неогенового та четвертинного віку. а) екскурсія здійснюється в кар'єрі в супроводі інженера з техніки безпеки. Після відвідування кар'єру здійснюється екскурсія до дробильного цеху, де сировина доводиться до кінцевого результату. – вивчення продуктивного горизонту; – відбір зразків та їх опис; – визначення генезису кварцових пісковиків; – відтворення умов формування; – дослідження глинисто-піщаних порід; – дослідження льодовикових відкладів; – опис процесу видобування кварцових пісковиків. б) самостійна робота студентів над складанням геологічного розрізу; в) обробка зібраного матеріалу. 4) Дослідження штучного відслонення на правому корінному березі р. Стрілки (м. Суми) Об'єкт дослідження представляє відслонення четвертинних відкладів представлених пісками, прошарками глини та лесовидних суглинків. Студенти мають можливість скласти стратиграфічну колонку четвертинних відкладів, за якою відновлюють палеогеографічні умови четвертинного періоду. а) екскурсія; – складання плану місцевості району дослідження; – опис розрізу та відбір зразків; – визначення генезису порід; – відтворення умов формування; б) обробка зібраного матеріалу. 5) Дослідження природних та штучних відслонень (с. Червене Лебединського району) – 60 км від м. Суми. Виїзд із м. Суми о 9 год., повернення – о 14 год. Об'єкт дослідження містить в собі один із найповніших розрізів неоген-плейстоценових відкладів, які надають можливість відновити палеогеографію регіону. Розрізи доступні для дослідження, але потребують розчищення. Містять в собі морські неогенові і континентальні, за часів танення покривних	

	льодовиків, відклади. Студенти мають можливість скласти стратиграфічну колонку плейстоценових відкладів – лесів і викопних ґрунтів, за якою відновлюють палеогеографічні умови плейстоцену, та оцінюють наслідки діяльності покривних льодовиків. а) екскурсія; – складання плану місцевості району дослідження; – опис розрізу та відбір зразків; – визначення генезису порід; – відтворення умов формування; б) самостійна робота студентів над складанням геологічного розрізу; в) обробка зібраного матеріалу.	
Камеральний етап	1. Обробка матеріалів польових досліджень і спостережень. 2. Оформлення результатів практики і складання геологічного розділу звіту. 3. Проведення підсумків геологічного етапу практики та контролю знань, набутих під час її проведення.	1 день

Навчальна практика з гідрології (90 год)
Варіант №1 (м. Суми)

Етап	Зміст робіт	Тривалість
Підготовчий етап	Оглядова лекція, присвячена змісту роботи студентів, вимогам, особливостям оформлення зібраних матеріалів.	1 день
Польовий етап	1) Дослідження річок в районі м. Суми (р. Псел, рр. Сумка та Стрілка) 1. Скласти план місцевості в районі русла річок від гирла р. Стрілки до гирла р. Сумки – пішохідний міст через Псел. 2. Визначити види гирла р. Стрілка, Сумка. 3. Визначити швидкість течії в р. Сумка біля ринку і в р. Псел в районі пішохідного мосту. 4. Визначити рівень води в період повені в річках. 5. Зробити креслення поперечного перетину р. Псел в р-ні пішохідного мосту. 2) Дослідження озер на прикладі озера Чеха 1. Визначити тип озерної улоговини. 2. Скласти картосхему озера. Встановити місця заростання озера та їх межі. Позначити на картосхемі точки спостереження. 3. У точках спостереження дослідити фізичні властивості води: температуру, прозорість, колір, запах, смак, мутність води. 4. Визначити місця відпочинку на узбережжі озера. позначити їх на плані. 3) Дослідження підземних вод на прикладі джерел ур. Мамайщина (вул. Гамалія) 1. Скласти план місцевості в районі джерел. 2. Визначити висоту схилу, з-під якого б'ють джерела. 3. Визначити гірські породи, які складають схил. 4. Визначити потужність кожного джерела, температуру води, прозорість, смак.	5 днів
Камеральний	1. Обробка польових матеріалів, спостережень.	1 день

етап	2. Оформлення результатів практики і складання гідрологічного розділу звіту. 3. Проведення підсумків гідрологічного етапу практики та контролю знань, набутих під час її проведення.	

Варіант №2 (с. Стрілкове Генічеського району Херсонської області)

Етап	Зміст робіт	Тривалість
Підготовчий етап	1) Оглядова лекція, присвячена гідрологічним особливостям території, основним видам запланованих польових робіт, вимогам по їх виконанню, структурі звіту. 2) Укладання схематичної карти району дослідження (копію топографічної карти), яка дасть можливість оцінити положення території, яка досліджується.	1 день
Польовий етап	1) <i>Вивчення затоки Сиваш:</i> а) гідрологічна екскурсія; б) самостійна робота студентів на ключових ділянках; – скласти план місцевості в районі дослідження; – дослідити фізичні властивості води: температуру, прозорість, колір, запах, смак, мутність води. – дослідити фізичні властивості донних відкладів затоки Сиваш. в) обробка зібраного матеріалу. 2) <i>Вивчення берегової лінії та берегових процесів на узбережжі Арабатської Стрілки (Утлюцький лиман Азовського моря):</i> а) гідрологічна екскурсія; – скласти план місцевості району дослідження; – скласти фізико-географічну характеристику Азовського моря; – з'ясувати зв'язку берегових процесів з рельєфом дна та характером порід; – дослідити фізичні властивості води Азовського моря: температуру, прозорість, колір, запах, смак, мутність води. б) самостійна робота студентів на ключових ділянках; в) обробка зібраного матеріалу. 3) <i>Дослідження оз. Солоне та радонового озера поблизу с. Щасливцеве:</i> – скласти план місцевості району дослідження; – скласти фізико-географічну характеристику озер; – дослідити фізичні, хімічні та лікувальні властивості води, господарське та рекреаційне використання води досліджуваних озер. 4) <i>Вивчення йодо-бромних джерела поблизу с. Стрілкове.</i> – скласти план місцевості району дослідження; – описати історію відкриття джерела; – дослідити фізичні, хімічні та лікувальні властивості води, господарське та рекреаційне використання джерел. 5) <i>Дослідження штучних водойм та особливостей їх функціонування у степовій зоні (на прикладі системи ставків біосферного заповідника «Асканія Нова»).</i>	4 дні
Камеральний етап	1. Обробка польових матеріалів, результатів спостережень. 2. Оформлення результатів практики і складання	1 день

	гідрологічного розділу звіту. 3. Проведення підсумків гідрологічного етапу практики та контролю знань, набутих під час її проведення.	

Навчальна практика з геоморфології (45 год.)

Етап	Зміст робіт	Тривалість
Підготовчий етап	Оглядова лекція, присвячена змісту роботи студентів, вимогам, особливостям оформлення зібраних матеріалів.	1 день
Польовий етап	1) Вивчення геоморфологічної будови річкової долини на прикладі долини р. Псел. 1. Дослідження мікрорельєфу заплави (прируслова заплава, центральна, притерасна), встановлення меж низької та високої заплави. 2. Вивчення геолого-геоморфологічної будови надзаплавних терас: елементи тераси, їх морфометричні характеристики. 3. Вивчення геолого-геоморфологічної будови корінного берега, встановлення його меж і будови. 4. Скласти схематичний геолого-геоморфологічний профіль річкової долини. 2) Дослідження ярово-балкової мережі. 3) Дослідження карстових форм рельєфу. 4) Дослідження еолових форм рельєфу. 5) Дослідження гравітаційних форм рельєфу.	5 днів
Камеральний етап	1) Обробка польових матеріалів, спостережень. 2) Оформлення поперечного профілю річкової долини. 3) Проведення підсумків геоморфологічного етапу практики та контролю знань, набутих під час її проведення.	1 день

Навчальна практика з географії ґрунтів (90 год.)

Етап	Зміст робіт	Тривалість
Підготовчий етап	1. Організаційний етап (інструктаж з техніки безпеки польових досліджень, збирання спорядження та обладнання, 2. Оглядова лекція (загальний огляд ґрунтового покриву району практик, вивчення методик дослідження ґрунтів) 3. Ведення польових матеріалів практики: журнал, польовий щоденник.	1 день
Польовий етап	Польовий етап включає: маршрутні дослідження, закладання ґрунтових розрізів, опис та вивчення властивостей ґрунтів, ґрунтово-географічне профілювання (звітні матеріали – польовий журнал, польовий щоденник, схема ґрунтового розрізу, ґрунтово-географічний профіль). 1. Вивчення чорноземних, дерново-карбонатних та лучних ґрунтів: будови, морфології, складу тощо (дослідна ділянка – Ботанічний сад СумДПУ імені А.С. Макаренка). Виконання ґрунтового профілювання по лінії «Вододіл – заплава р. Стрілка». Опис дерново-карбонатних та лучних ґрунтів. 2. Вивчення сірих лісових ґрунтів: будови, складу, властивостей (околиці с. Зелений Гай). Встановлення залежності сірих лісових ґрунтів від рельєфу.	5 днів

	3. Вивчення лучних та болотних ґрунтів (заплава р. Псел в околицях с. Зелений Гай). Ґрунтове профілювання по лінії «прируслова – центральна – притерасна заплава». Опис різних видів лучних ґрунтів в різних частинах заплави.	
Камеральний етап	Камеральний етап включає: 1. Обробка матеріалів ґрунтово-географічних досліджень. 2. Підготовка звіту. 3. Проведення підсумків практики та контролю знань, набутих під час її проведення.	1 день

Навчальна оглядово-географічна практика (90 год.)

Види робіт	Зміст робіт	Тривалість
Підготовчий етап	1) Оглядова лекція присвячена основним видам запланованих польових робіт, вимогам по їх виконанню, структурі звіту. 2) Ознайомлення з літературними джерелами і картографічним матеріалом, складання спеціалізованих карт по об'єктах досліджень.	1 день
Польовий етап	Польовий етап включає: а) радіальні дослідницькі маршрути та екскурсії на природні об'єкти, виробничі підприємства, об'єкти соціальної інфраструктури; б) самостійну роботу студентів згідно завдань практики. Оглядово-географічна практика загальногеографічного змісту, включає як фізико-географічні дослідження (геолого-геоморфологічні, кліматогідрологічні, ґрунтові) так і перші економіко-географічні (загальний опис підприємств та технологій виробництва). Пропонується декілька географічних об'єктів, при потребі є можливість їх коригувати. І. Для вивчення природних умов, особливостей, а також промислових об'єктів м. Суми здійснюються екскурсії: 1) Дослідження геологічної пам'ятки місцевого значення «Лучанський розріз». Розміщена на околиці м. Суми – на правому корінному березі річки Псел. Відслонюються породи сумської свити (палеоген), а також молодші відклади. Етапи роботи на відслоненні: а) геологічна екскурсія; – складання схематичного плану району дослідження; – опис геологічних верств та відбір зразків; – визначення генезису порід; – відтворення умов формування порід; – опис ґрунтових горизонтів; б) самостійна робота студентів над описом геологічного розрізу; в) обробка зібраного матеріалу. 2) Дослідження антропогеннозміненої долини р. Псел (правий корінний берег, заплава, надзаплавні тераси) Етапи роботи: а) геоморфолого-гідрологічна екскурсія; – складання схематичного плану району дослідження; – опис форм рельєфу;	8 днів

	– опис р. Псел; – опис ґрунтових горизонтів; б) самостійна робота студентів над описом геоморфологічного розрізу; в) обробка зібраного матеріалу. 3) Експерсії на підприємства (на вибір): 1) ПАТ «Сумський завод «Насосенергомаш» – машинобудівне підприємство м. Суми. 2) Сумська біологічна фабрика – підприємство хіміко-фармацевтичної промисловості м. Суми. 3) ПАТ «Взуттєва фабрика «Ремвзуття» – підприємство легкої промисловості м. Суми. 4) Високотехнологічне підприємство з італійськими інвестиціями «Guala Closures Ukraine», що спеціалізується на виготовленні широкого асортименту коркувальних засобів, які використовуються у харчовій промисловості. 5) ПАТ «Сумський хлібокомбінат» та ФОП «Кулемза» – підприємства харчової промисловості. I. Для дослідження природних, виробничих об'єктів та об'єктів соціальної інфраструктури регіону здійснюються експерсії: 1) м. Ромни (100 км від м. Суми). 1) Дослідження г. Золотухи (околиця м. Ромни) - Роменського соляного купола. Це геологічна пам'ятка обласного значення. Польові спостереження проводяться в двох колишніх кар'єрах: гіпсовому і діабазовому. Лише в них, на території області, можна спостерігати найдавніші гірські породи осадового чохла в Сумській області. Їх наявність на денній поверхні дозволяє зробити висновки щодо перебігу сучасних тектонічних процесів. Відвідування природоохоронного об'єкта надає можливість дати оцінку господарської діяльності людини. По закінченні робіт на штучних відслоненнях здійснюється експерсія до Роменського краєзнавчого музею, де студенти отримують інформацію про геологічну будову Роменського району, знайомляться із зразками корисних копалин району, та мають можливість спостерігати один із найбільших в області льодовикових валунів. а) експерсія; – складання плану місцевості району дослідження; – опис гіпсового і діабазового кар'єрів та відбір зразків; – визначення генезису порід; – відтворення умов формування; – опис ґрунтових горизонтів б) самостійна робота студентів над складанням геологічного розрізу; в) обробка зібраного матеріалу 2) Дослідження долини р. Сула (корінний берег, заплава, надзаплавні тераси) 3) Дослідження р. Сули. 4) Знайомство з виробничим процесом на ПАТ «Ромни-Кондитер», ПАТ «Роменська гардино-тюлева фабрика», ТОВ «Таланпром». 2) м. Тростянець (60 км від м. Суми). – складання плану місцевості району дослідження;	

	– опис геологоморфологічних умов; – дослідження долини р. Боромля; – дослідження р. Боромля; – опис ґрунтових горизонтів; – економіко-географічне дослідження індустріального (промислового) парку. 3) м. Путивль (100 км від м. Суми). – складання плану місцевості району дослідження; – опис геологоморфологічних умов; – дослідження р. Сейм; – опис ґрунтових горизонтів; – економіко-географічне дослідження об'єктів промисловості та агропромислового комплексу міста (ПВП «Сейм», ПП «Приладмашсервіс», ТОВ «Колос», ТОВ «Путивль-хліб»). 4) Для вивчення об'єктів агропромислового комплексу плануються екскурсія на страусину ферму у с. Верхня Сироватка або смт. Степанівка на найбільший в Україні елеватор - Елеватор ТОВ Агротермінал Констракшн.	
Камеральний етап	1. Обробка матеріалів польових досліджень і спостережень. 2. Оформлення результатів практики і складання звіту. 3. Підбиття підсумків практики та контроль знань, набутих під час її проведення.	1 день

VI. ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки навчальної практики з географії підводяться керівниками практики. Документом, що свідчить про проходження навчальної практики студентом є звіт, який повинен бути оформлений належним чином і мати наступну орієнтовну структуру.

Вступ. Тут описується мета та завдання практики в цілому, місце та термін її проведення. **Основна частина**, де подається методика проведення досліджень, описується район дослідження, результати польових досліджень і спостережень за основними блоками (розділами) практики. **Висновки**, де студенти вказують те, чому навчилися під час практики, а також роблять свої пропозиції щодо покращення організації польової практики. **Додатки.** До звіту за необхідності додаються польові щоденники (журнали спостережень), як свідчення безпосередньої участі в польовій практиці; фотографії об'єктів місцевості, де відбувалися практичні заняття, чи етапів проходження практики; схеми та карти, що не увійшли до тексту звіту, але можуть підкріпити його матеріал.

Оформлення звіту. Звіт повинен мати титульну сторінку, на якій зазначається назва установи, де виконувалась практика та факультет (угорі). Нижче позначається назва кафедри. В центрі пишеться назва навчальної практики. В правому нижньому кутку записується прізвище та ініціали студентів, які готували звіт, із зазначенням номеру академічної групи, а ще нижче прізвище та ініціали керівника(ів) практики, його (їх) науковий ступінь і звання. Внизу по центру ставиться назва міста та рік проходження практики.

Бажаним є постійне фотографування процесу практичних польових занять для створення фотозвіту, який може оформлятися у вигляді стенду, що виставляється для показу на факультеті та розміщується на сторінці кафедри в розділі «Практики». Фотозвіт є одним із елементів результуючої частини польових робіт.

Оформлення звіту відбувається згідно методичних рекомендації, затверджених кафедрою загальної та регіональної географії.

Розподіл балів за модулями та видами діяльності

Нормами оцінювання роботи студентів під час проходження практики слугує шкала ECTS, згідно з якою робота студента оцінюється за наступними критеріями (у %):

№ з/п	Вид діяльності	% від кількості балів відведеної на кожен модуль
1.	Володіння методикою польових географічних досліджень	0-20
2.	Ведення щоденника та обробка зібраних даних	0-20
3.	Інтерпретація отриманих даних, оформлення звіту	0-20
4.	Захист основних положень звіту та оцінювання знань, отриманих під час проходження навчальної практики (усне складання або тестовий контроль)	0-40

Розподіл балів між основними (розділами) навчальної практики

навчальна практика з геології	навчальна практика з гідрології	навчальна практика з геоморфології	навчальна практика з географії ґрунтів	навчальна оглядова географічна практика	Сума балів
12...20	12...20	12...20	12...20	12...20	60...100

Практика не може бути зарахованою, якщо з будь-якого її розділу студент не набрав мінімально необхідної кількості балів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	відмінно
82-89	B	добре
74-81	C	
64-73	D	задовільно
60-63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Під час проходження навчальної практики з географії застосовуються наступні *методи навчання*:

- аналізу літературних джерел, у т.ч. картографічних матеріалів;
- навчальних екскурсій;
- метод спостереження, у т.ч. стаціонарних спостережень;
- польових досліджень;
- картографічного моделювання.

VIII. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Для методичного забезпечення навчальної практики використовується наступна навчально-методична література:

- методичні посібники з польових фізико-географічних і геологічних практик;
  - необхідні прилади і обладнання (гідрологічні прилади, геологічні молотки тощо);
  - роздатковий методичний матеріал (схеми, таблиці, карти, географічні атласи).

IX. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Байрак Г. Методи геоморфологічних досліджень : навч. посібник / Галина Байрак. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 292 с.
2. Методологія наукових досліджень у ґрунтознавстві. Методичні вказівки / Укл. Тихоненко Д.Г., Новосад К.Б., Гавва Д.В., Резнік С.В. – Харків, 2017. – 26 с.
3. Корнус А. О. Навчальна практика з географічних дисциплін : навч.-метод. посіб. / А. О. Корнус, О. Г. Корнус, С. І. Сюткін, О. С. Данильченко; за загальною ред. А. О. Корнуса. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 100 с.
4. Купач Т.Г., Дем'яненко С.О. Польові природничо-географічні дослідження територій: навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «географія» та «освіта». – К., 2017. – 80 с.
5. Польова навчальна топографічна практика: навчально-методичний посібник / І.О. Підлісецька, М.А. Молочко; За ред. А.М. Молочка. – Київ: Видавництво «Альфа-ПК», 2020. – 42 с.
6. Навчальна туристична топографо-краєзнавча практика (навчально-методичний посібник для студентів спеціальності туризм Київського національного університету імені Тараса Шевченка) / Полякова Н.О. – К.: Фітосоціоцентр, 2017.– 32 с.

Додаткова:

1. Методичні вказівки для проходження навчальної та виробничої практики (для студентів денної і заочної форм навчання напряму підготовки 6.080101 – Геодезія, картографія та землеустрій) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; укладачі С. А. Отечко, К. А. Мамонов, Т. В. Анопрієнко. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 26 с.

2. Білецький М. І. Методичні рекомендації до проходження економіко-географічного розділу навчальної комплексної фізико-економіко-географічної практики студентів географічного факультету : навч. посібник / М. І. Білецький, І. В. Ванда, Л. І. Котик. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 62 с.

Інформаційні ресурси:

1. Український гідрометеорологічний центр: Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://meteo.gov.ua/>
2. Туристичні маршрути: Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://guide.karpaty.ua/ru/categories/marshruty>
3. Марковані маршрути – <https://www.karpaty.info/ua/info/useful/routes/>
4. Департамент захисту довкілля та енергетики Сумської обласної державної адміністрації: Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pek.sm.gov.ua/index.php/uk/>
5. Офіційний веб-сайт Урядовий портал [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

МАРШРУТ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ З ГІДРОЛОГІЇ
Варіант №2 (с. Стрілкове Генічеського району Херсонської області)
 Проїзд поїздом за маршрутом: Суми – Харків – Новоолексіївка.

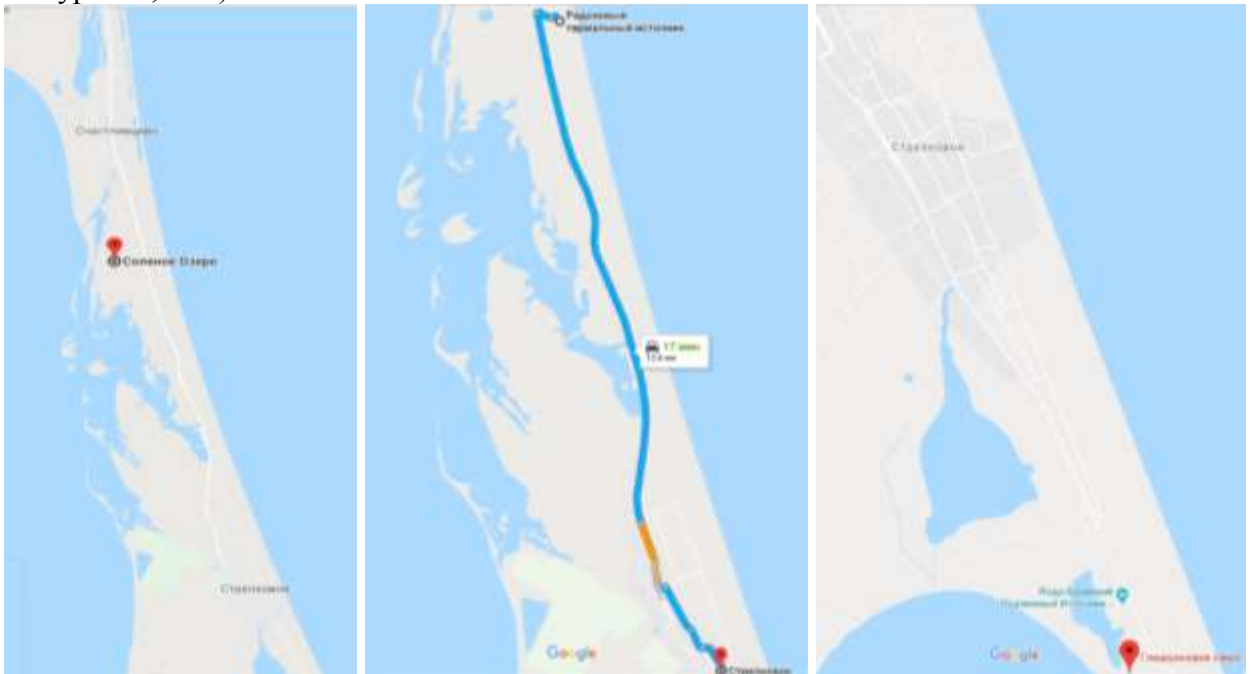
Станція	Прибуття	Відправлення	Станція	Прибуття	Відправлення
Поїзд №045Л			Поїзд №081О		
Суми		18:24	Харків		23:25
Боромля	19:09	19:10	Лихачове	00:35	00:40
Смородине	19:32	19:35	Лозова	01:27	01:33
Кириківка	19:53	19:55	Павлоград 1	02:25	02:27
Богодухів	20:35	20:37	Запоріжжя 1	03:56	04:01
Люботин	21:30	21:37	Мелітополь	05:50	06:12
Харків	22:07		Акимівка	06:35	06:37
			Новоолексіївка	07:20	

Проїзд маршрутним таксі Новоолексіївка – с. Стрілкове (48 км, приблизний час у дорозі – 1 год.).

Проживання в с. Стрілкове на базі відпочинку «Атлантида» (75583, Херсонська обл., Генічеський р-н, смт. Стрілкове, вул. Леніна, 78).

Радіальні виїзди або виходи на природні об'єкти:

1. затока Сиваш (пішохідна екскурсія);
2. Утлюцький лиман Азовського моря (пішохідна екскурсія);
3. Солоне та радонове озеро поблизу с. Щасливцеве (пішохідно-автобусна екскурсія – 13 км); йодо-бромне джерело та гліцеринове озеро на південь від с. Стрілкове (пішохідна екскурсія 4,5 км).

4. Біосферний заповідник «Асканія Нова» (автобусна екскурсія 121 км, приблизний час у дорозі 2 год 12 хв.).

